

Zakhozhay Z. V. The youth of the Eastern Halitziya are in the Soviet-Polish opposition

Eastern Halitziya managed to maintain Ukrainian education and culture during Polish occupation. Such organizations as "Ridna Shkola", "Prosvita" played a significant role in this process. The clandestine university of Lviv is a unique example of the struggle for high education in the region. Such youth organizations as "Sokil", "Sitch", "Lug" brought up a conscious Ukrainian patriot and promoted protection and development of the Ukrainian language, culture and history.

Keywords: Eastern Halitziya, education, movement of youth, national culture, youth organizations.

УДК 940(477)07

Т. Ю. Іванова

ЕТНОПОЛІТИКА БІЛЬШОВИКІВ ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ НА ТЕРИТОРІЇ ПІВДЕННИХ РЕГІОНІВ УРСР В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

У запропонованій статті аналізується та розкривається політико-правове становище національних меншин Півдня України у 1920–30-ті рр. На його розвиток вплинули запровадження і діяльність ряду установ з національних питань, реформа адміністративно-територіального устрою 1922 р. та політика коренізації радянської влади. Поглиблено, з'ясовано наслідки цих процесів для життя різних етносів південноукраїнського регіону.

Ключові слова: національна меншина, етнополітика, коренізація, тоталітаризм, диктатура пролетаріату.

Особливістю більшовицької етнополітики став її наступальний характер. Вона мала на меті не стільки регулювання реальних етносоціальних й етнополітичних процесів, скільки моделювання й докорінну переорієнтацію відповідно до завдань прискорення соціально-економічного розвитку країни. Спеціальним державним структурам, що мали опікуватися справами національних меншин, відводилася непересічна роль у тактичних планах правлячої партії [1, с.152–153].

Конституція УСРР 1919 р. характеризувала новостворену державу як організацію диктатури пролетаріату і бідного селянства, яка боротиметься за перемогу світової комуністичної революції і водночас не допускати пригнічення національних меншин або обмеження рівноправності. Після остаточного утвердження в Україні держави диктатури пролетаріату, радянська влада спочатку „опікувалася” національними меншинами через різні національні секції (відділи) ЦК КП(б)У (єврейську, латиську, литовську, татарську, німецьку тощо, організовані у 1919–1921 рр.) [2].

Дослідження особливостей функціонування національних рад та їх виконавчих органів розкриває етапи затвердження рад, як нової форми державної організації в умовах поступового насадження тоталітаризму, дозволяє з'ясувати рівень управлінської компетентності та місце названих утворень в політичній тактиці і стратегії радянського уряду. Політичні зміни в Україні розпочиналися на тлі міжетнічної конфронтації, безпосередньою основою якої було катастрофічне погіршення умов господарювання й економічного відтворення всіх етнічних громад республіки.

Соціально-економічні і культурні заходи 1922–1924 рр. викликали подальші трансформації соціальної структури й суспільної організації національних меншин. У цих умовах проголошення політики коренізації виявилось своєчасним і в різних соціальних верствах сприйнято як можливий перехід до якісно нового етапу в соціально-економічній та етнічній історії країни.

Реалізацію ж державної етнополітики фактично започаткував Комісаріат з питань єврейської національної. Зберігся перший наказ від 7 лютого 1919 р., де розкрито схему організації Комісаріату. Надії на перехід влади в установах національного самоуправління до єврейського трудового народу з пролетаріатом на чолі, на заміну громад радами робітничих депутатів не виправдалися. Отримавши у спадок неналагоджений апарат колишнього Міністерства з єврейських справ, відсутність фінансування і розпоряджень уряду, Комісаріат не зміг розгорнути активної діяльності. Незважаючи на це, Комісаріат продовжував діяти як загальна канцелярія, що в поточній роботі замінила майже всі відділи і департаменти. 28 квітня 1919 р. політбюро ЦК КП(б)У відмовило в юридичному оформленні Комісаріату. Подібне рішення було і до утворення Наркомнацу при уряді УСРР у 1920 р. Нова національна політика, проголошена X з'їздом РКП(б) у березні 1921 р., спонукала політбюро ЦК КП(б)У ухвалити 23 квітня 1921 р. постанову про утворення, замість Наркомнацу, Відділу національних меншин при НКВС, якому підпорядковувалися всі підвідділи, зайняті роботою серед національних груп. До його завдань входило довести, що проголошений принцип самовизначення національностей не є порожнім звуком. Спеціальні органи державної влади, що проводили роботу серед національних меншин, утворилися в республіках, що входили до СРСР.

В травні 1921 р. президія ВУЦВК прийняла рішення про створення відділу національних меншостей при Наркоматі внутрішніх справ. До його компетенції входило „забезпечення мирного будівництва і братерського співробітництва національностей, які проживають на території УСРР; широке сприяння матеріальному розвитку національних меншостей, враховуючи особливості побуту, культури і економічного розвитку, нагляд за втіленням у життя національної політики радянської влади”. Головою відділу призначили комуніста єврейської національності І. Сударського [3, с.113].

Відділ національних меншостей вивчав етнічний склад населення республіки. У роботі враховувалися особливості соціально-класового розшарування ряду національних груп. Зверталася особлива увага на створення умов для ліквідації економічної і культурної відсталості, підготовку національних кадрів, проведення районування, на забезпечення активної участі меншостей у соціалістичному будівництві.

При відділі національних меншостей НКВС створено підвідділи: єврейський, польський, німецький. Вони діяли як в Одеській, так і в Київській, Катеринославській і Донецькій губерніях. В деяких губерніях створювалися секції: єврейські, німецькі, татарські, латиські, естонські. До листопада 1922 р. при Одеському губернському відділі внутрішніх справ функціонували німецькі секції [4, с.226].

У перші роки радянської влади робота серед нацменшин носила переважно просвітницький характер: відкривалися школи, бібліотеки, клуби тощо. З метою координації діяльності в 1921 р. при Народному Комісаріаті освіти створена Рада національних меншин, якій підпорядкувалися відповідні секції [5, арк.1–2]. Органи влади та управління проводили й іншу роботу серед національних громад: вивчалася соціально-господарська структура, особливості побуту, ставлення до заходів радянської влади, з'ясувалася природа конфліктів на етнічному ґрунті, рівень соціального розшарування, політичні настрої та релігійна орієнтація [6, № 21, с.57].

Керівні партійні органи, тримаючи важелі впливу на національні процеси, визнали одним з головних регулюючих факторів регіональне районування. За їх ініціативою у 1922 р. започаткована реформа адміністративно-територіального устрою СРСР. Реформа негативно позначилася на житті національних меншин. Вона мала суттєві концептуальні прорахунки, здійснювалася надто поспішно, форсованими темпами, а головне – ігнорувала національний склад новостворюваних чи реорганізованих адміністративно-територіальних одиниць, що з'явилися на місці колишніх повітів і волостей. Зменшення загальної кількості сільрад за рахунок укрупнення призвело до того, що національні села розосереджувалися по різних сільрадах, районах. Як правило, вони опинялися у складі територій, де чисельно переважало населення іншої національності. Наприклад, німецькі волості приєднували до районів, у яких мешкали головним чином українці й росіяни. У 1923 р. 25 волостей, де компактно проживали німці, увійшли до складу таких територіальних одиниць [7, с.30].

Окремі представники влади демонстрували відверто вороже ставлення до представників національних меншин. Мали місце незаконні дії з боку армійських частин, що дислокувалися в різних колоніях або поблизу них. Ситуація загострювалася і через розповсюдження епідемій. Моральний стан значної частини представників національних меншин був пригніченим, багатьом із них майбутнє видавалося невтішим. Нестерпні умови життя викликали у представників німецької меншини справедливе обурення і спонукали їх до виїзду з країни. Слід зазначити, що питання еміграції для багатьох німців було болісне: доводилося покидати обжиті місця, українську землю, яка давно стала для них батьківщиною. У 1922–1924 рр. заяви про виїзд подали понад 20 тис. родин. Більшість з них мала намір емігрувати до Америки чи Німеччини. В доповідній записці Центрального бюро німецьких секцій Секретаріату ЦК КП(б)У, головними причинами еміграції називалися: не завжди правильне обкладення єдиним сільськогосподарським податком; непроведення землеустрою, передбаченого постановою ВУЦВК від 16 липня 1924 р., продовження урізання землі, що спричиняло малоземелля, нерозв'язане релігійне питання [8, арк.324–325].

У зв'язку з подальшим зростанням обсягу й ускладненням завдань роботи у квітні 1924 р. при ВУЦВК створили Центральну комісію у справах національних меншостей (ЦКНМ), що діяла до початку Другої світової війни. Їй надавалося право скликати наради, брати участь у створенні національних адміністративно-територіальних одиниць, сприяти діяльності кооперативних і громадських організацій. Поряд з центральними органами комісії аналогічні організації діяли при губернських і окружних виконавчих комітетах рад. Для проведення роботи серед національних меншостей створювалися бюро або комісії, члени яких призначалися президіями відповідних виконкомів за погодженням із ЦКНМ при ВУЦВК.

Успіх роботи серед національних меншостей великою мірою залежав від того, наскільки вдало вона проходила в містах, враховуючи багатонаціональний характер населення. Треба відзначити, що робота з національними меншинами в містах наштовхувалася на особливі труднощі. Представники різних національностей, як правило, були розселені по всьому місту, і рідко проживали компактно. До того ж радянські і державні органи в містах у процесі діяльності не завжди належним чином враховували специфіку національного складу населення.

Становище змінюється на краще, коли наприкінці 1920-х рр. в Одесі при оргвідділі міськради було створено комісії у справах національних меншостей, що координували діяльність адміністративних і господарських органів, культурно-освітніх і медичних організацій, закладів соціального забезпечення. Працівники комісії мали максимально враховувати специфіку соціального розшарування, традиційні форми трудової діяльності, рівень економічного і культурного розвитку та особливості побуту різних національностей. При цьому висувалося завдання охопити роботою всі національні групи, що проживали в тому, чи іншому населеному пункті, в тому числі й нечисленні. Планувалося, навіть, проведення радіопередач мовами національних меншин (єврейською, польською та ін.) [9, с.13].

Помітною була діяльність, створених у 1920 р. відділів, підвідділів, секторів, секцій, бюро нацменшостей при партійних комітетах. Особливо пожвавленою була діяльність зазначених органів у багатонаціональних регіонах України, зокрема на Півдні. Це обумовлювалося об'єктивними причинами. В регіоні у зазначений період проживало понад 50 національностей.

Заслугою на увагу досвід конкретної роботи з національних питань. Регулярно видавалися документи та інструкції по створенню національних секцій, організації їх роботи. Нацсекції стали складовою частиною при відділі пропаганди і агітації губкомів партії. Для керівництва роботою нацсекцій обиралося губбюро. При

наявності значних неукраїнських або неросійських груп трудящих при губкомі партії організовувався відділ пропаганди [10, с.278].

Помітний внесок у розв'язання національного питання на Півдні України зробила комісія Одеського губкому партії у справах національних меншостей. Тільки у 1925 р. на 12 засіданнях розглянуто 81 питання, в її рішеннях відзначалися досягнення і труднощі, вказувалося на неточність статистичних даних про кількість нацменшостей, які проживають у губернії, їх слабе економічне і господарське становище, складності у виділенні територіальних районів, адміністративних одиниць, формування цього процесу, помилки, ігнорування інтересів нечисленних груп населення інших національностей. Херсонське бюро складалося з 21 члена: 14 євреїв, 2 поляків, 2 німців, 1 вірмена, 1 грека, 1 татарина.

При Одеському губкомі партії працювали національні відділи: єврейський, східний, польське бюро; секції: литовсько-білоруська, латиська, молдавська, комуністів-емігрантів балканських країн. Керівники цих підрозділів призначалися з представників відповідних національностей. Діяльність іноземних груп спрямовував Східний відділ. При відділі було створено клуб „Трудящі Сходу” [11, арк.2–10].

Про роботу нацвідділів при губвиконкомі свідчать щомісячні звіти для завідуючих підрозділами нацменшостей, що відбивають загальні умови, у яких проходила робота відділу та його секцій, зв'язок з повітами, характеристику розв'язаних питань, якість здійснених заходів, зв'язок з іншими радянськими органами, кількість питань по секціях і що зроблено по них, участь відділу нацменшостей у місцевому законодавстві, кількість щойно зареєстрованих спілок, комітетів та ін. [12, с.335]. Предметом обговорення на президії Одеського губвиконкому стали питання про занесення до кошторису витрат на утримання татарських, єврейських шкіл, дитсадків, клубів, проблеми ліквідації неписьменності, вивчення побуту нацменшостей, релігійних угруповань. Робота з національними меншинами була в центрі уваги окружних з'їздів рад. У 1926 р. на VIII з'їзді Рад Одещини підкреслювалося, що в умовах багатонаціонального складу населення без достатньої уваги до нацменшостей неможливий розвиток радянського і культурного будівництва.

У практику роботи ввійшла така форма, як окружні наради, пов'язані з життям нацменшостей округу. На першій окружній нараді з 112 делегатів німців було 34, євреїв – 25, болгар – 17, молдаван – 12, поляків – 11, українців – 5, французів – 2, по одному представнику від сербів, латишів, вірмен, угорців, татар, греків, де розглядалися питання економічного і культурного життя національних меншостей [13, с.75].

Президіями Одеського, Херсонського, Миколаївського та ін. окрвиконкомів було прийнято ряд важливих постанов, спрямованих на поліпшення життя і побуту нацменшин. Ці постанови було покладено в основу повсякденної діяльності національних меншин. Незаперечний інтерес становить і досвід залучення національних меншин до проведення передвиборних кампаній у ради. Заслужують на увагу такі форми, як складання спеціального плану здійснення передвиборчої кампанії у містах і селах по лінії нацменшостей, у якому відбивалося представництво від національних меншостей; створювались національні виборчі дільниці, проводилась перевірка представниками нацменшостей роботи міськрад; друкувалась література і звіти рад єврейською, польською, російською мовами; популяризувався виборчий закон і завдання кампанії; призначалися на виборчі дільниці постійні працівники з нацменшостей; проводились наради членів міськрадівських та райрадівських нацвідділів, збори робітників і кустарів та ін.

Високим був показник участі населення національних районів у виборах до міськрад, райрад та сільських рад. Починаючи з 1925 р. пересічно по Україні він становив 54,4 %, серед поляків – 63,5 %, євреїв – 59,5 %, німців – 57,3 %, болгар – 55,1 %, греків – 51,7 %. За участю громадськості відбувались засідання сільських виконкомів, рад. У відповідних комісіях розглядалися організаційні, виробничі, культосвітні питання. Проте „демократична доба” в історії національних рад і організацій, які в них співпрацювали, виявилась короткою. Під час виборів 1926 – 1927 рр. було позбавлено виборчого права ряд категорій селян, в тому числі і тих, що входили до сільських громадських об'єднань. Особливо багато „позбавленців” виявилось серед національних меншин, зокрема німців, які володіли до 1917 р. значними наділами землі і користувалися найманною працею [14, с.142].

Проведення виборчих кампаній мовами національних меншостей вперше широко здійснювалося в період 1925/1926 рр., хоча така робота проводилася й раніше. Активність національних меншостей під час виборів до сільських рад (1926/27 рр.) не тільки зростала, а й була в середньому вищою, ніж у цілому по республіці.

Питання проведення виборчих кампаній розглядалися на розширеному Пленумі ЦКНМ (листопад 1928 р.), в роботі якого взяли участь представники окружних виконкомів рад, національних районів і окружних бюро у справах національних меншостей, а також представники агітаційно-пропагандистського відділу ЦК КП(б)України, польського і єврейського бюро ЦК КП(б)України, Ради національних меншостей Наркомату освіти і Українського філіалу Центрвідаву. З доповіддю „Про перевибори до рад серед національних меншостей” виступив секретар ВУЦВК голова ЦКНМ П. Буценко. Він відзначив, що в проведенні виборів до рад досягнуто значних успіхів: збільшилося представництво нацменшостей у радах і виконкомах, стало більше комуністів, комсомольців, колишніх червоноармійців, а також жінок [15, с.77].

В Україні поряд із створенням у жовтні 1924 р. Молдавської АСРР, де національні меншини проживали компактними масами, було виділено національні адміністративно-територіальні одиниці, в яких діяли районні, селищні й сільські ради. Здійснення національного районування відіграло істотну роль в забезпеченні культурних та інших потреб різних груп. Законодавчою основою проведення національного районування стала постановою РНК УСРР „Про виділення національних районів і рад” (серпень 1924 р.).

У 1927 р. на території південно-західної частини України – на Одещині, Херсонщині та Миколаївщині були представлені 8 національних районів, з них 4 – німецьких, в тому числі Високопільський (Херсонський

округ), Гросс-Лібентальський, Фрідріх-Енгельський (Одеський округ), Карл-Лібкнехтівський (Миколаївський округ); 2 – болгарських, Великобуялицький (Одеський округ) та Вільшанський (Первомайський округ). Пізніше сформували 2 єврейських: Калініндорфський і Новозлатопільський (Херсонський округ).

Хоча Запорізька область перебуває поза територіальними межами нашого дослідження, однак слід зазначити, що Романівський та Цареводарський болгарські національні райони були розташовані в межах Мелітопольського округу. Пізніше були сформовані російські райони: Кам'янський (Запорізька область), Терентіївський та Великотеплицький (Мелітопольська область) та ін.

Поліпшенню роботи з меншинами сприяла підготовка національних кадрів для радянських, державних і господарських органів України. В травні 1926 р. на засіданні адміністративно-фінансової комісії з даного питання прийняли відповідну постанову щодо порядку роботи курсів секретарів сільрад України, прийнято програму підготовки і перепідготовки працівників низового радянського апарату. Такі курси діяли і в Одесі. У жовтні 1930 р. відбулася нарада з питань підготовки національних кадрів, в роботі якої взяли участь представники ЦКНМ, Наркоматів освіти, охорони здоров'я, юстиції, внутрішніх справ.

Робота серед національних меншин знайшла відображення в діяльності адміністративних і судових органів. У ряді місць, в тому числі й у межах національних адміністративно-територіальних одиниць, створювалися так звані „національні камери”, де діловодство велося мовами меншин. В 1926 р. уже більш як 200 судових і слідчих органів вело документацію мовами національних меншин, що за даними Наркомату юстиції, цілком задовольняло вимоги республіки в цьому плані. З 1925 р. при окружних судах створювався інститут судових перекладачів, у складі якого налічувалося 50 штатних співробітників. В ряді округів до складу судових органів ввели посади політиків-прокурорів, які знали особливості побуту й володіли мовами національних меншин, що проживали в даній місцевості.

Якщо судові органи в роботі з національними меншинами досягли певних успіхів, то діяльність ряду інших адміністративних і державних установ мала серйозні недоліки. Зокрема, це стосується роботи органів міліції, комунального господарства. Хоча в органах міліції працювали співробітники різних національностей, лише у деяких підрозділах здійснювалися спроби розширити вживання поряд з українською і російською й інших мов, переважно єврейської [14, с.141].

Характерним явищем для національної політики стало проведення безпартійних конференцій робітників і селян національних меншин, на яких обговорювалися питання економічного, культурного становища цих народів. У 1925 р. проведено 8 німецьких, 5 єврейських, 9 польських, і 4 болгарських конференцій. Вони проводилися у чотирьох районах Одеського округу і одному – Миколаївського. Ці факти свідчать про зростання політичної активності робітників, селян, інтелігенції національних меншин.

Велике значення для узагальнення досвіду мали Всеукраїнські наради з питань роботи серед національних меншостей (січень 1927 р., листопад 1930 р.), де обговорювалися питання діяльності ЦКНМ при ВУЦВК й чергові завдання. Представники Ради Національностей Центрального Виконавчого Комітету СРСР, Відділу Національностей Центрального Виконавчого Комітету РСФРР і Грузинської СРР, які виступали на першій Всеукраїнській нараді, відзначили позитивний досвід роботи радянських і державних органів України і наголосили на необхідності поширення його на інші республіки. В червні 1927 р. ВУЦВК звітував про роботу серед національних меншин на засіданні Ради Національностей Центрального Виконавчого Комітету (ЦВК) СРСР. Президія ЦВК СРСР прийняла постанову, в якій відзначалося, що КП(б)У і уряд України „...знайшли правильні шляхи й методи практичного розв'язання національного питання”. [16, с.190]. Слід відзначити, що по лінії партійних, радянських і державних органів активна робота тривала до початку 1930-х рр.

Таким чином, на політико-правове становище національних меншин Півдня України у 1920–30-ті рр. впливало запровадження ряду установ, які „дбали” про національні меншини УСРР (національні секції ЦК КП(б)У, відділ національних меншин при Наркоматі внутрішніх справ, Центральна Комісія у справах національних меншостей при ВУЦВК).

Започаткована у 1922 р. реформа адміністративно-територіального устрою мала суттєві концептуальні прорахунки, здійснювалася надто поспішно. Це негативно позначилося на житті національних меншин, збільшило площу розколу між українцями та іншим населенням, що проживало в південноукраїнському районі. Політика коренізації, що впроваджувалася в регіоні, передбачала залучення в партійний і державний апарат представників компактно проживаючих в республіці національних меншин. Це стало першим кроком по залученню національних меншин регіону до будівництва радянської влади. Показник участі населення національних районів Південної України у виборах до рад всіх рівнів був досить високим. Політика коренізації сприяла збереженню культурних надбань представників різних національностей південноукраїнського регіону.

Джерела та література:

1. Якубова Л. Етнічні меншини в суспільно-політичному та культурному житті УСРР (20-і – перша половина 30-х рр. ХХ ст.) / Лариса Якубова. – К. : Інститут історії України НАН України, 2006. – 507 с.
2. Великий Жовтень і громадянська війна на Україні: енциклопедичний довідник / [ред.-уклад. І. Курас]. – К. : Головна редакція УРЕ, 1987. – 366 с.
3. Гусев В. І. Бунд, комфарбанд, евсекції КП(б)У: місце в політичному житті України (1917–1921 рр.) / Віктор Іванович Гусев. – К. : Асоціація „Україна”, 1996. – 149 с.
4. Котляр Ю. В. Селянство Півдня України: доба нової економічної політики / Юрій Володимирович Котляр. – Одеса : ТОВ ВІД, 2004. – С. 222–227.

5. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі: ЦДАГО). – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 621. – 95 арк.
6. Бюллетень Народного Комиссариата Внутренних Дел (Харьков). – 1923.
7. Чирко Б. В. Національні меншини в Україні (20–30 роки ХХ століття) / Богдан Володимирович Чирко / НАН України, Ін-т національних відносин і політології. – К. : Освіта, 1995. – 215 с.
8. ЦДАГО. – Ф. Р-413. – Оп. 2. – Спр. 1. – 340 арк.
9. Євнух В. Б. Етнополітика в Україні: правничий та культурологічний аспект / Володимир Борисович Євтух. – К. : Либідь, 1997. – 91 с.
10. Коламмйченко І. І. На путях социалистической реконструкции / Иван Иванович Коламмйченко. – К. : Наукова думка, 1978. – 281 с.
11. Державний архів Одеської області. – Ф.П-3.– Оп. 1. – Спр. 144. – 15 арк.
12. Ленинский план построения социализма и его осуществление на Украине. – К. : Наукова думка, 1982. – 381 с.
13. Чирко Б. В. Робота парторганізацій з національними меншостями на Україні, 1923–1930 рр. / Богдан Владимирович Чирко // Український історичний журнал. – 1998. – № 6. – С. 74–76.
14. Журба М. А. Радянські громадські організації національних меншин УСРР в період непу / Михайло Анатолійович Журба // Київська старовина. – 2000. – № 5. – С. 141–145.
15. Майборода О. М. Етнонаціональна політика і перспективи етнонаціонального розвитку в Україні / Олександр Микитович Майборода // Сучасність. – 1995. – № 12. – С. 75–77.
16. Україна у ХХ столітті: Зб. документів і матеріалів (1900–1939). – К. : ІЗМН, 1997. – 448 с.

Иванова Т. Ю. Этнополитика большевиков и ее реализация на территории южных регионов УССР в межвоенный период

В предлагаемой статье анализируется и раскрывается политико-правовое положение национальных меньшинств Юга Украины в 1920–30-е гг. На его развитие повлияли введение и деятельность ряда учреждений по национальным вопросам, реформа административно-территориального устройства 1922 г. и политика коренизации советской власти. Выявлены последствия этих процессов для жизни различных этносов южноукраинского региона.

Ключевые слова: национальные меньшинства, этнополитика, коренизация, тоталитаризм, диктатура пролетариата.

Ivanova T. Yu. Ethnic policy of the Bolsheviks and its implementation on the territory of the southern regions of the USSR in the interwar period

The politico-legal status of national minorities of the South of Ukraine in the 1920-30s is analyzed in the article. The introduction and activity of institutions on national issues, the reform of the administrative-territorial system of 1922 and the policy of localization of the Soviet power are influenced on its development. The implications of these processes for the life of different ethnic groups of South Ukrainian region are found.

Keywords: national minorities, ethnic policy, korenizacia policy, totalitarianism, dictatorship of the proletariat.

УДК 94(477.63)“1930/1936”

Н. Р. Романиць

РЕПРЕСІЇ ПРОТИ «КОЛИШНІХ КУРКУЛІВ»

У статті досліджуються репресивні акції радянської влади проти «колишніх куркулів», що здійснювалися в українському селі після закінчення суцільної колективізації протягом 1931–1936 рр. На основі аналізу архівних документів, що вперше вводяться до наукового обігу, визначаються причини, особливості, механізми, цілі карально-репресивних заходів влади.

Ключові слова: репресії, «колишні куркулі», селянство, влада, політика.

В умовах формування демократичних інститутів української незалежної держави й становлення громадянського суспільства особливого значення набуває наукове осмислення феномену радянського тоталітаризму, важливим чинником утвердження якого стали масові репресії. За останні два десятиліття відбулися кардинальні зміни у дослідженні репресивної компоненти сталінської модернізації аграрного сектора, внаслідок чого українська історіографія вийшла на якісно новий ступінь її розуміння й засвоєння. Серед вітчизняних істориків, внесок яких у вивчення теми є найвагомішим, слід, в першу чергу, виділити Ю. Шаповала [1], С. Кульчицького [2], В. Нікольського [3], у працях яких розкрито механізми творення партійно-радянськими й каральними органами масового терору проти сільського населення України під час суцільної колективізації і хлібозаготівель 1932/33 р. Разом з тим, враховуючи складність проблеми, далеко не всі її аспекти на сьогодні знайшли належне висвітлення. Так, поза увагою істориків фактично залишилися каральні заходи сталінського режиму після закінчення «соціалістичної перебудови аграрного сектора». Тому у пропонуваній статті автор ставить за мету проаналізувати репресивні акції влади проти «колишніх куркулів», що здійснювалися в українському селі протягом 1931 – 1936 рр.

Завершення суцільної колективізації й здійснення масштабного розкуркулення протягом 1930-1931 рр., на думку Кремля, не вирішило проблеми куркульства. Партійно-радянське керівництво держави вважало, що значна частина куркулів змогла уникнути репресій, або саморозкуркулившись шляхом поділу чи